

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ : ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਤੇ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਂਚਲਿਕ ਰੰਗ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੀਆਂ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ -ਨਾਤਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਅਦੁੱਤੀ ਹੈ। ਮਲਵਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪੱਖ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸਥਾਨਿਕ ਲੋਕ-ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਢਲ ਕੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਪਰੰਪਰਾ 'ਚ ਉਪਜੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਰਸੇ 'ਚ ਮਿਲਿਆ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਤੇ ਉੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਕਦਰਾਂ -ਕੀਮਤਾਂ ਹਨ। ਲੋਕ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗਰੀਬ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਦੱਬੇ ਕੁਚਲੇ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ।

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਕਾਵਿ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਮਿੱਥ ਕਥਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਲੋਕ ਕਥਾ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ਜੋ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਭੱਟ, ਰਾਮਧਾਰੀਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਗਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਕਾਵਿ, ਕਥਾ ਤੇ ਗਾਇਨ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਬੈਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਸੰਬੰਧਨੀ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਥਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੋਕਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਅਨੂਠਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਨਮੂਨਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਦਰਪਣ ਕਹਿਣਾ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਨੂੰ ਡਾ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਉਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਤੇ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੀਰਘ ਤੇ ਦੀਰਘ ਵਿਸ਼ੇ ਤੱਕ, ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਛੰਦਾਂ, ਪਿੰਗਲ ਤੋਂ ਵਿਗਸਤ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਛੰਦਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਤਰਜ਼ਾਂ, ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ, ਬੋਲੀਆਂ, ਕਲੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸਿਰਜਿਆ ਤੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੇਦਿਲੀ ਵਾਲੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ , ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਿ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਆਮ ਕਰਕੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਿਧਾ ਜਨ ਸਧਾਰਨ ਲਈ, ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਕਵੀਸ਼ਰ ਸ਼ਬਦ ਕਵੀ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕਵੀ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਗਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਵੀਸ਼ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਛੰਦਬੰਦੀ ਅਤੇ ਲੈਅ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਲੱਚਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ : ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਰਚੀ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰ ਲੋਕ ਕਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ , ਯੋਧਿਆਂ, ਸੂਰਮਿਆਂ , ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਿਯਾਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ , ਅਥਾਣਾਂ ਅਤੇ ਕਟਾਖਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।²

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਉਹ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਸੁਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਡਾ. ਵਣਜਾਰਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਵਿ ਤੇ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਾਵਿ -ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਤੇ ਉਤੇਜਨਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਢਲਣ ਦੀ ਚੇਸਟਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਵਿ ਨਾਲ ਵੀ ਸੁਰ ਮੇਲਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨਿਖਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯ ਕਾਵਿ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।³

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਡਾ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ’ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਕਿਸੇ ਗੁਣ/ਦਾਇਰੇ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੀ ਦਾਇਰਾਗਤ ਸਮੂਹਕ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”⁴ ਇਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਸਿਰਜਕ ਜਨ ਸਮੂਹ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਸੀਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਇਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕ

ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਭਾਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜੇ ਜੀਅ ਚਾਹੇ ਨਹੀਂ ਰਚ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਮੂਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਨੀਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕੋਲੋਂ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਬੜਾ ਕੁੱਝ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਂਜ-ਸੰਵਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਖਕ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੀ ਮਨਫ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਜਕਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਚ ਨਿਜ ਮਨ ਲੋਕ ਮਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਕਾਵਿ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਲਿਖਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਅਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਮੂਹ ਦਾ ਅੰਗ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਬਲ ਉੱਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਮਨ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਕਵੀਸ਼ਰ ਲੋਕ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅਨੁਭਵ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਲੋਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਲੋਕ ਮਨ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਕ- ਰੂੜੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਛੇਹੀ ਹੀ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧਾ ਲੋਕ ਅਖਾੜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰ ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਥਾਂ ਸਮੂਹਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਵਿ-ਬੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਵਰਗੀ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਕਾਵਿ, ਕਥਾ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਬੈਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸਰਿਆ ਇੱਕ ਸੰਬੋਧਨੀ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਵੱਈਏ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਕਾਵਿ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੇ ਸੰਬੋਧਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਲੱਛਣ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਰਤਾਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਲੋਕ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਤੇ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਓਤਪੋ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੇਂਡੂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਚਿਤ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ, ਮਿਰਜ਼ਾ-ਸਾਹਿਬਾਂ, ਸੱਸੀ-ਪੰਨੂੰ , ਸੋਹਣੀ-ਮਹੀਵਾਲ, ਬੇਗੋਨਾਰ ਆਦਿ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਭਰਪੂਰ , ਪੂਰਨ -ਭਗਤ,ਸ਼ਾਹਣੀ ਕੌਲਾਂ ਆਦਿ ਬੀਰ-ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਲੋਕ ਗਾਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕਾਵਿ -ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ , ਝਗੜਾ ਕਾਵਿ ਤੇ ਪੱਤਲ ਕਾਵਿ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧਾ ਜਨ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਤੀ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਹ ਵਿਧਾ ਲੌਕਿਕਤਾ ਦੇ ਅਸਲੋਂ ਨੇੜੇ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ,ਦੁੱਖਾਂ,ਸੁੱਖਾਂ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ -ਗਮੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

- 1) ਡਾ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ, “ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਸਿਧਾਂਧਿਕ ਪਰਿਪੇਖ” (ਸੰਪਾਦਕੀ), ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ 49 (ਸੰਪਾ.) ਡਾ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਮਾਰਚ 1999, ਪੰਨਾ -੩
- 2) ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ “ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਅਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਕਾਵਿ” ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ
- 3) ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ 49 (ਸੰਪਾ.) ਡਾ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ,
- 4) ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਮਾਰਚ 1997 , ਪੰਨਾ-30
- 5) ਡਾ. ਵਣਜਾਰਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੋਆਪ੍ਰਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀ , ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 1997, ਪੰਨਾ-72
- 6) ਡਾ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (ਭੂਮਿਕਾ), ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ , ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ,2006 (ਨਵਾਂ ਸੰਸਕਰਣ), ਪੰਨਾ -19